

ДИКИЙ

Які МАЮТЬ БУТИ...

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

ДИКИЙ

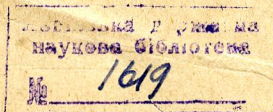
ЯКІ МАЮТЬ БУТИ ЗЕМЕЛЬНІ
ПОРЯДКИ В РОСІЇ?
СТЕПАН ПАНЬКІВСЬКИЙ

З російського переклав С. А—енко.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Друк і наклад партійної друкарні.
1915
4077

1800
30
503 (2) 532

Пам/54

2527

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

І.

СЕЛЯНСЬКА НУЖДА.

Давно вже ведуть ся в нас балачки про те, що село нидіє, а селянство йде до повної руїни. І в балачках сих — свята правда.

Селянська земля виснажена, урожаї місцями на диво погані, число господарів без коней зростає, мужики або недоїдають, або навіть пухнуть і мруть з голоду; нарастають селянські довги та недобори, чимраз тіснійше й тіснійше затискаєть ся на шиї «орача» петля, накинена поміщиками, глиталями — кровопійцями та чиновниками; робоче селянство втікає з прадідної землі, — втікає або на нові місця в погоні за «землицею», або в міста, до фабрик і заводів; а хто не втікає, хто остаєть ся на ріднім сміттю, той з горя й роспуки, намагаєть ся допомогти собі «своїми способами», самосудною розправою з поміщиками й лихварями.

Так кажуть люде... і в балачках сих, повтараю, виявляєть ся неприкрашена, але болюча, гірка правда! Адже-ж населенне Росії — се перш усього населенне селянське. Адже-ж країна наша — се перш усього країна хліборобська:

біля сто мільйонів хліборобів — се ніякі жарти! І от — селянство марнїє, село нидїє. Значить ся, убожіє мало що не ціла Росія! Значить ся упадає мало що не ціле наше народне господарство! Тепер зрозуміло, чому мимовільна тривога закрадаєть ся до серця кожньої людини та чому кожен шукає відповіді на болюче питання: звідки береть ся »занепад села»? Що викликає в нас остру селянську нужду? Де властива причина нашої руїни?

Причин багато. Винні тут, розумієть ся, і податки не під силу, і сільська темнота, і багато дечого иншого. Але головних причин дві: одна — се малоземелле, друга — се нерівномірний розділ земель. Про се останнє нема що багато й балакати: вистарчить, коли порівняти земельне багатство якого небудь поміщика з бідненьким надїлом першого лїпшого робочого селянина, а відразу стане ясно, що значить »нерівномірний розділ земель«. І длятого я задержу ся тут — тай то тільки з легка — на малоземеллю.

Знаючи люде твердять, що селянин, наприклад Московської губернії, має до своєї розпорядимости три рази менше землі, як-би він міг обробити сам своїми руками, без помічі наймита. Теж саме й по инших губерніях. Так наприклад в Балашівськїм уїзді, Саратовської губернії, середно-велика селянська сім'я, яка має зелїзний плуг, може обробити від 20 до 25 десятин орного поля (при триполевій системі). В дійсности одначе обрабляє вона тільки 10—12

десятин, себ то два рази менше через те, що нема в неї стільки землі, щоби прикласти до неї цілу свою робочу силу в цілій повні. Але се ще пів біди. Властива біда в чимось гіршім, а власне: теперішні наділи такі малі, що з них і вижити ся годі, а не то, щоби тільки не можна вложити в них цілої своєї праці. Не буду розказувати, коли й як почала ся отся селянська біда; скажу тільки, що прибільшено її в двоє під час визволення селян від кріпацької залежності: даючи волю, їх при наділі землею покривджено; «визволений» селянин дістав далеко менше землі, як він її мав тоді, коли був на становищі кріпака.

Так наприклад в Саратовській губернії припадало за кріпацького права «на душу» майже 5 десятин землі, а разом з «волею» припало на ту саму душу пересічно тільки около 3 десятини!

І не на дурно все те було зроблено. Поміщикам треба було, щоби мужик не вирвав ся зпід їх влади, щоби він мав і постійну потребу поміщицької землі, і свободний час для роботи на поміщика. А щоби до сеї ціли дійти, найліпше було, розумієть ся, скривдити його при наділі землею. Так і зроблено.

Минули десятки літ. Селянське населення зростало, а наділи роздроблювали ся, зменшали ся. І от тепер мужик опинив ся в цілковитій неволі в поміщиків — тай не тільки в одних лише поміщиків!

Малоземелле примушує селян арендувати або купувати землю в поміщика. Звідси й береть ся

залежність: плати за аренду тричі стільки, як варта, скільки зацінить сам поміщик, купуй, що пропонуватимуть «батьки-добродії» та викладай на стіл, скільки домагаються. А як що не має в тебе грошей на аренду та на закупівлю землі, — то йди за наймита все до того самого поміщика за малу плату, іди на те життя, в якому ніколи не будеш ситий, а завжди працювати-меш, як на каторзі.

Є ще, кажуть, і інший вихід з біди від малоземелля. Тільки чи це справді вихід, чи може нове, ще гірше ярмо — на це може відповісти тільки той, хто на власній шкірі випробував, як то гарно бути довжником сільського лихваря-кровопійці. Чи задумує мужик докупити землі або взяти її в аренду, чи треба йому як найшвидше вирівнати свої залежності, заосмотрити ся в зерно або придбати собі коника, — всюди кровопійця лізе до нього з «доброю» радістю та з «братерською» помічю, і всюди давить, ошукує, душить мужика.

Одним словом, куди-би там не крутити, а випутати ся з біди робочому селянинові ніяк не вдасть ся. Здасть ся ніби, що він буцім-то самостійний хазяїн: в нього-ж є свій шматок землі, хата, старозавітний плуг, заморена кобила — якже се він не хазяїн? Ба, але поруч з землею, хатою, плугом і кобилою є в нього під боком поміщик і лихвар; от і тріпочеть ся він в сітях, розложених на нього сими «добрими сусідами»! Прикований гіркою konieczністю до поміщицької землі та до лихварської кишені, раб пана

і раб кровопійці, опинив ся він в положенню не-свобідного арендатора, не-свобідного наймита та не-свобідного довжника: чи хочеш, чи не хочеш, а лїзь в ярмо, — сьогодні арендуй, а завтра йди в наймити, або кланяй ся в пояс лихвареві. Гарний се хазяїн, що з хазяйства й зі своєї землі ніякого доходу не має: цілий заробіток і цілий дохід, що його дає земля, ідуть в кишеню поміщика, лихваря, торговця, що скуповує хліб, та в державний скарб, що витискає з нього податки; а в самого мужика, в найліпшій випадку, остаєть ся тільки от трохи там чогось, аби не здохнути з голоду та далі тягнути своє звичайне робоче ярмо. Одним словом, виходить таке, що він — буцім-то самостійний хазяїн! — працює ціле своє життя не на себе, а на иншого хазяїна, від якого він і дістає, так само як і кожен наймит, тільки лише робочу плату за свою працю! Буває одначе навіть нераз так, що робочий селянин віддає поміщикові та кровопійці не тільки цілий дохід з землі й з господарства, але ще й частину сеї своєї робочої плати, себ-то частину тих мізерних засобів, якими його душа держить ся в тілі.

І так, наш робочий селянин, властиво кажучи, се ні-то хазяїн, ні-то наймит, з уваги на цілий уклад свого життя та на рід свого заняття, він буцім-то й справді хазяїн; але з уваги на свій заробіток, на засоби до життя він нічим не відрізняєть ся від безземельного мужика, від наймита або сільського пролетаря. Ярмо поміщицьке, ярмо лихварське та ярмо фа-

брично-заводське — отсе три тернисті шляхи, якими йому, хоч-не-хоч, доводить ся йти. А на ті шляхи пхають його малоземелле та нерівномірний розділ земель...

II.

ЯК ЗАРАДИТИ БІДІ?

Є такі вузькоглядні люде, які думають, що вистарчить докинути мужикови ще там яку зайву десятину землі, і всім його злидням прийде кінець. І навіть не приснить ся сим добрягам, що коли мужик дістане доповняючий наділ і останеть ся й на будуче при старих земельних порядках, коли він по давньому буде жити поруч з великим землевласником і лихварем, коли, як і ранійше, буде можна землю купувати, продавати, віддавати в аренду та оставляти в спадщині, то не діждати ся мужикови добра. Мине один — другий десяток літ від часу доповнюючого наділення землею, сільське населення розростеть ся, наділи роздроблять ся поміж дітей і внуків, — і все знову вернеть ся на давнє місце, село по давньому буде нидіти та занепадати: знову стане недоставати землі, знову доведеть ся мужикови купувати й арендувати землю та йти з поклоном до пана та лихваря, знову доведеть ся йому залазити в ярмо наймита або фабрично-заводського робітника. Значить ся, малоземелле — малоземеллем, алеж-бо корінь лиха неначе й не в нїм, а в чімось иншій. А в чім-же?

Дехто відповідає на се так: відберім усю землю від поміщиків і сільських багатирів, від державного скарбу, царської фамілії і монастирів та поділім її поміж селян — переведе́м, мовляв, »загальне зрівнанне«, і тоді мужик заживе собі на прочуд гарно.

Видаєть ся, що думка ся неначе й розумна, одначе пожитку з неї все одно, кінець кінцем, ніякісінького не буде. А се ось чому.

Що значить перевести »загальне зрівнанне«? Се значить — роздробити землю на окремі, рівні що до вартости шматки та віддати їх на вічне посіданне, на приватну власність, скажім Іванови, Сидорови, Петрови, Карпови і т. д. З самого початку вийде неначе й справді загальне зрівнанне. Ба, але що далше? Далше почнеть ся на ново стара історія. Іван продасть свій уділ в цілости або в части, а Сидір віддасть його під застав, аби поставити собі нову хату або докупити собі худібки; і ніхто не сміє заборонити їм сього, бо-ж земля — се їх приватна власність. Петро почне віддавати свій уділ в аренду через те, що се видаєть ся йому кориснійшим, як самому обробляти землю. Карпо, вмираючи, запише свій уділ своїм дітям, а ті продадуть його та відчинять за одержані гроші один торгівлю, другий коршму, третій заїздний дім. І так далше, і так далше. Земля знову як і ранійше, стане течи з рук до рук: від одних відпливе, до других припливе, за декілька літ знову появить ся нерівність, знову розмножать ся безземельні, малоземельні та багатоземельні; по се-

лах народить ся нова порода «поміщиків», — сим разом уже з поміж самих селян, — які, незгірше поміщиків зі шляхти, зачнуть давити й обдирати робочих мужиків. Коротко кажучи, земельне поневоленнє відродить ся наново в цілій своїй силі, робоче селянство опинить ся, як і давнійше, в положенню несвобідних арендаторів, довжників і наймитів, а на душі поневолених мужиків наново заворушить ся гірке питаннє: що робити, як зарадити біді? Значить ся виходить, що зрівнаннє зрівнанню не пара, що й «нерівномірний розділ земель» треба касувати зі знаннем справи та розумно, а не так, як кому стрілить до голови.

Я сказав висше, що головні причини, які втворили селянську нужду, зводять ся до малоземелля та нерівномірного розділу земель. А тепер ми дізнали ся, що і малоземелле і нерівномірний розділ земель, своєю чергою, звязані тісно з одною дуже важно обставиною в теперішнім укладі господарського життя народу. Ся обставина й являєть ся, так сказати-б основною причиною селянської руїни: в ній містить ся корінь того лиха, яке опутало село від верху аж до споду. А лихо се — приватна власність на землю.

Ще півтора століття тому назад один з великих мислителів і заступників робочого народу, Француз Жан Жак Руссо, писав:

«Перший, хто, відгородивши шматок землі, задумав сказати: »се — моє«, і знайшов людей на стільки дурних, щоби йому повірити, був властивим основателем сьогочасної суспільности. Від скількох злочинів, війн, убійств, від скількох не-

щасть і жаху вибавив-би був людськість той, хто-би був вирвав з землі кілки, засипав граничний рів, та гукнув до людей: не слухайте того обманця! Ви пропащі, як що ви забудете, що плоди землі належать до всіх, а земля — нічия!»

Багато води протекло від того часу, коли були сказані ці прегарні слова, а тимчасом «убійства, війни, злидні й нещастя» тягнуть ся дальше і не видно їм кінця: кілки все ще не вирвані, межі не закопані, плоди земні належать тільки до не многих, а сама земля, пошматована на куски, остаєть ся й надалі в руках «обманців», яким вірять тисячі дурних. І всюди, де земля відмежована «кілками та ровами» на окремі шматки, всюди, де на кожному таким шматку міцно сидить властитель та реве на ціле горло: «се моє!» — всюди там існує малоземелле, існує нерівномірний розділ земель, існує безвихідна селянська нужда, існує множество звязаних з отсею нуждою злиднів. І буде існувати до тої пори, доки люде не перестануть дивити ся на землю, як на товар, який можна купувати, продавати, віддавати в аренду, дарувати, оставляти в спадщині, доки, одним словом, буде існувати приватна власність на землю.

І так, ми знайшли основну причину земельного безголовя та тих нещасть, які з неї випливають: се — приватна власність на землю, се — право кожного землевласника, і великого і дрібного, розпоряджати землею, як товаром.

Скасуйте приватну власність на землю, не обходіть ся з нею, як з товаром, — і земельне

питання буде розв'язане в користь усіх працюючих. Коли се буде зроблено, тоді й робоче селянство раз на все вибавить ся від поміщицької та лихварської неволі; тоді воно й наймитувати не буде, бо-ж кожен буде працювати сам на себе і для себе та не буде до кого наймати ся на службу; тоді прийде край тому безглуздому положенню, в яким тепер виснажує себе робочий мужик, сей, при теперішніх порядках, «ні-то хазяїн, ні-то наймит».

Нераз доводило ся чути від селян: земля — божя, земля — нічия. Як розуміти сі їх слова?

«Земля — божя!» Се значить, що панувати над нею всеціло не має права ні правительство, ні громада, ні шляхтич, ні селянин, бо-ж всякий «дар божий» — се добро всіх людей.

«Земля — нічия!» Се значить, що вона не Івана, не Карпа, не Сидора, тільки і Івана, і Карпа, і Сидора, і кожної іншої робочої людини, бо всі вони мають право прикласти до неї свою працю, всі вони можуть користувати ся нею для свого добра.

Як що се не пусті слова, то треба перевести їх в життя, треба зробити так, щоби земля справді стала добром цілого народу, і щоби кожня людина, хто-б вона там не була, дістала право до землі, як що тільки вона хоче обробляти її своєю працею сама або в товаристві з іншими, такими як вона сама, робітниками.

Деколи кажуть: нема в людей такого права, як «право до землі», — ніколи його не було тай ледви чи коли — небудь і буде.

Не було?! То — мусить бути!

Колись в Англіїців не було права свободи визнавати ту чи іншу релігію. Але в боротьбі з насильниками вони здобули собі се право. Колись Французи не мали права говорити й друкувати свobodно все, що думають. Але, вкінці, вони вибороли собі се право свободи слова — устного й друкованого.

Права не спадають готові з неба, як божа благодать: їх здобуваєть ся боротьбою. Те саме й з правом до землі: треба бороти ся за нього, треба його здобути; а коли ми його здобудемо, — то воно ввійде з часом в тіло і кров кожної людини, так що потім і зрозуміти буде їй важко, як се так люде жили без такого права та як се вони могла згоджувати ся вважати землю за приватну власність якого небудь графа Бобрінського або купця Расторгуєва. Адже-ж недалеко відбігли ті часи, коли наш поміщик вважав мужика за свою власність та розпоряджав ним, неначе яким товаром: продавав, дарував, вимінював на хортів. Одначе часи змінили ся: поміщик стратив право до мужика, а мужик здобув собі право до гідності людини, а не товару. Всілякі права бувають! одні несправедливі, другі справедливі. Несправедливі треба викорінювати з життя, а справедливі — вщиплювати в голови й обичаї людські. Теж саме й з правом до землі; се право — справедливе. Значить ся, треба його зробити добром кожної людини.

III.

»ЗЕМЛЯ — ДОБРО ЦІЛОГО НАРОДУ«.

»Ранійше ми, мужики, були під панами; нами могли торгувати, могли дарувати нас, вимінювати. Ми були чужою власністю. Тепер нас зволіли, але земля остала ся й надалі в тій самій неволі. Тепер треба й землю визволити зпід власности, — щоби вона стала нашою загальною ненькою — кормителькою, і щоби нею, нашою ненькою, ніхто не міг торгувати та шахрувати.«

Так говорив на одних зборах селянин. І слова його прегарно висказують думку, покладену в основу тих земельних порядків, які хотіла-би завести в нас партія соціялістів-революціонерів. Аби ви знали, в чім лежить суть сих нових земельних порядків, я розгляну проект закона в справі земельного питання, внесений послами соціялістами-революціонерами до другої Державної Думи. Додам іще, що сей проєкт закона, крім соціялістів-революціонерів, підписало ще й багато інших послів: всіх підписів було 104. На жаль, сей проєкт закона не прийшов навіть під обради тому, що Думу правительство розігнало. А опісля, як вам відомо, настали в Росії знову важкі часи: зібрала ся третя, панська Дума, турботи про потреби населення відсунено далеко на задний плян; почали ся наново всілякі нагінки на людей, яким народне горе лежало на серці, і на заступників працюючих мас, пішли в рух, як ще ніколи, воєнні суди та шибениці. Все пішло на-

перекір тому, до чого змагала Росія за днів революції. Зрозуміла річ, що й земельні закони, які вводить в життя правительство при допомозі рабсько-слухняної та хамсько-підлесної Думи, не мають нічого спільного з земельним проектом закона соціалістів-революціонерів. Так що-ж? Тим більше потрібно згадувати про нього власне якраз тепер, в хвилину важких допустів, в таку пору, коли туман що раз-то густійше сповиває наше життя. Хай ярко сіяє він у темі російського безладдя, хай манить до себе уми й серця багатоміліонової голоди, хай освічує шлях, що веде працююче селянство до красної долі. І тому пригляньмося, що дають соціалісти-революціонери населенню Росії, які земельні порядки вони нам обіцяють.

Ось що голосять перші уступи їх земельного закона:

1) Всяка власність над землею в межах Російської держави від тепер і на завсіді касується (зноситься).

2) Уся земля з її водами та нідрами*) проголошується добром цілого населення Російської Держави.

3) До користування сим добром всі горажани й горожанки мають рівне право.

Пояснювати сих параграфів нового земельного закона не треба; вони зрозумілі і без пояснень.

*) Тут мова про такі багатства землі, як камінний вугіль, камінна сіль, нафта, залізна й мідяна руда, олово, срібло, золото, платина і т. п.

Як що земля проголошуєть ся добром народу, і як що кожен горожанин і кожня горожанка дістають право користувати нею, то насуваєть ся питання, хто-ж буде вважати на те, аби користуваннє землею йшло правильно, без шкоди для неї, і справедливо, себ-то без шкоди для тих чи інших осіб? Хто, одним словом, буде розпоряджати землею? На се новий земельний закон відповідає приблизно так:

4) Верховним розпорядником усеї землі з її водами й нідрами являєть ся зібраннє народніх представників; місцевими розпорядниками являють органи місцевої самоуправи; найнижшим органом самоуправи являєть ся громада, що містить в собі одну або кілька осель.

Погляньмо, як се треба розуміти.

Справа, очевидно, буде уладжена таким способом:

Ціла Росія розпадаєть ся на велике число громад. Жителі кожної такої громади вибирають зпоміж себе осібну управу, якій і дають право завідувати справами громади, а в тім числі, значить ся, і її земельними справами. Кажучи інакше: землями, відданими до вжитковання кожної громади, будуть розпоряджати вибранці населення сеї громади.

Відтак, кілька громад утворють один союз, — скажім, волосний союз громад. Населеннє кожного такого союзу буде мати свою волосну самоуправу — знов таки, розумієть ся, вибрану цілим населеннєм волости. Отся сама

вибрана управа й буде пильнувати того, аби землю в цілій волости вжитковано правильно й справедливо.

122
Такі самі порядки заведеться і для значніших що до об'єму союзів: назв'їм їх, для прикладу, губерніяльними й областними союзами громад. Земельними справами губерніяльного союза громад буде завідувати управа, вибрана цілим населенням губернії; а на чолі обласного союза громад будуть стояти представники, вибрані жителями цілої області. Само собою розуміється, що вони власне й візьмуть у свої руки владу розпоряджати землями, що знаходяться в ужитку всіх жителів цілої області.

Нарешті, над усіма сими »органами місцевої самоуправи«
буде поставлене »зібрання народних представників«, назв'їм його хоч-би Державною Думою. Дума буде вже, згідно з новим законом »Верховним розпорядником усеї землі«: вона обов'язана стежити за тим, аби як громади, так і союзи громад не нарушували тих правил, після яких народ має користуватися землею та тягнути з неї пожитки.

Не треба й казати, що члени громадської, волосної, губернської та обласної самоуправи, а також і послы Державної Думи мають бути вибрані загальним, рівним, безпосередним та тайним голосуванням, без ріжниць пола, національності й віроісповідання: тільки при таких виборах членами місцевої самоуправи та послами Думи зістануть люде, яких само населення собі бажає.

Львівська державна
наукова бібліотека

№

1649

На чім-же, одначе, полягає »розпоряджування землею«?

Задержімо ся, для прикладу, на земельних справах громади.

Вона дістає до свого вжитковання певне число десятин землі. І ми вже знаємо, що перша турбота вибранців громади має йти до того, аби всі члени громади, що хочуть жити з праці коло землі, дістали її в відповідній кількості, й аби ніхто при тім не був покривджений. Друга турбота їх має звертати ся на те, аби земельні багатства громади не виснажували ся через нерозумне та невміле оброблювання землі. Що більше: вибранці громади мають робити всі можливі заходи, які потрібні до того, щоби підняти видатність землі та поліпшити селянську господарку. Чи заходить потреба засадити ліс, заложити відпливові рови, осушити болота, зміцнити піскові околиці і т.д.—про все те має громадська управа в свій час потурбувати ся або з власного почину або на постанову зборів громади. На випадок потреби може вона, скликавши збори, навіть постановити, як треба вести господарство. А щоби населення громади на прикладі побачило, який спосіб господарки найрозумніший та найкорисніший, вибранці громади заведуть »досвідні поля«, на яких робота буде відбувати ся згідно з правилами науки сільської господарки, під доглядом знаючого та досвідченого агронома. Врешті, вибранці громади можуть, зі згодою зборів, призначувати частину громадської землі під будову шкіл, шпиталів, захоронок і т.д. — себ-то таких заве-

день, які необхідні для населення цілої громади. З усього того слідує, що кожня громада буде в себе на місці цілком свobodно, без ніякого наказу з гори, завідувати своїми земельними справами при помочі своїх таки вибранців: ніхто не буде її тут перепинювати вже хоч-би тільки тому, що місцеві люде завсїди найліпше знають, що вийде на пожиток населенню їх громади, а що на шкoду. Алеж кожному ясно, що також і поміж кількома громадами або волостями, ба навіть і губерніями, знайдуть ся і спільні інтереси, і спільні справи в земельнім питанню, — от, хоч-би що до лісової господарки, способу риболовлі по ріках і озерах, побудовання шляхів битих і залізних, устрою складів для плодів сільського господарства та шпихлїрів і т. п.

З другої сторони, не менше ясно, що земельні інтереси одної громади або навіть губернії*) можуть попасти в суперечність з інтересами інших сусідних громад або губерній. Сї суперечности треба полагодити, а справи упорядувати так, аби населенне кожної місцевости числило ся з потребами своїх сусідів тай аби само через них не було кривджене.

А хто має рішати всі спільні та спірні справи кількох громад, як не вибранці «волосного союзу громад»? Кому передати турботу про спільні й спірні справи кількох волостей, як не вибранцям «губерніяльного союзу громад»? А врешті хто ліпше справить ся з спільними та спірними справами кількох

*) Властиво „губерніяльного союзу громад“.

губерній, як не вибранці «обласного союзу громад»?

Ось на що, крім громадської самоуправи, потрібний ще цілий ряд інших самоуправ — волосна, губерніяльна й обласна. Кожна з них буде полагоджувати самостійно свої місцеві справи, а всі разом, на основі спільної, добровільної умови, уладять як мога найліпше положення робочого народу, що живе з «неньки-кормительки» землі.

Щож відносить ся до «Зібрання народніх представників» себ-то до Державної Думи, то їй згідно з земельним законом соціалістів-революціонерів, припадає праця над зладженням земельних законів, спільних для цілої Росії, розглядання земельних проєктів (себ-то предложень, начерків або плянів), що виходять від волостей, губерній і областей, поладнування найважніших земельних противенств і незгідностей і т. д. Зрештою має вона ще один обовязок. Про нього розповім в слідуючій розділі.

IV.

СУСПІЛЬНЕ Й ПРИВАТНЕ ВЖИТКОВАННЯ ЗЕМЛІ.

Підім далше. Розгляньмо інші важніші уступи закона, внесеного до другої Думи 104 послами.

Ми знаємо, хто на основі сього закона, буде розпоряджати землею. Тепер на чергу приходять інші питання, а іменно: хто та під якими умо-

вами буде користувати ся землею? В яких розмірах будуть її давати? Все те питання, як баचितе, не пусті та відповісти на них треба подрібно, аби не могли тут у нікого зродити ся в душі сумніви та непевности.

Землі будуть віддавати ся в ужиткованне :

по перше державі й органам місцевої самоуправи (суспільне вжиткованне) ;

по друге, окремим особам, сім'ям, товариствам і спілкам (приватно-робоче вжиткованне); не треба притім забувати, що землю можна вжиткувати двояко: або для оброблювання її в ціли придбання земельних плодів, або також для побудовання на ній всіляких будинків — хат, хазяйських будинків, промислових і торговельних заведень і т. п. »Всяке инше вжиткованне земель — сказано в новім законі — є недопустиме«.

Що се таке »органи місцевої самоуправи« — се вам уже відомо; відомо вам і те, для яких цілей управа, зложена з вибранців громад, волостей і т. п. може вжиткувати землю: про се сказано в попереднім розділі. Але сказано не все: треба додати ще дещо суцного й важного.

Деякі місцевости нашої держави багаті на просторі ліси; моря й ріки кишать надміром риби; Кавказ, Урал і південь Росії славлять ся такими скарбами, як нафта, камінний вуголь, сіль, залізна й мідяна руда, олово, срібло, золото і т. д. Всі ці »дари природи« і »скарби землі« мають загально-державне значінне; інакше кажучи, потрібні вони цілому населенню, і тому користувати ся ними повинні не тільки жителі тої місцевости,

де лежать та добувають ся сі скарби, але й жителі цілої Росії. З сього слідує, що найсправедливіше буде, коли такі ліси, води й нідра землі перейдуть під заряд обласних самоуправ і »Зібрання народніх представників«. Обласні самоуправи і зібранне народніх представників заведуть просторі господарства, в користь цілого населення Росії, всюди там, де існують великі ліси, багаті на рибу води, переповнені вуглем, сілю, рудою і т. п. землі. А що тут справді вийде багато користи — не треба хиба ще доказувати: по перше, ціни плодів, добуваних в суспільних господарствах (н. пр. вугля або нафти) будуть »божі« (себ-то справедливі), а не рабівницькі — не такі, як їх сьогодні встановляють великі власники, всілякі купці та промисловці; а по друге, дохід, придбаний з продажі сих продуктів, піде в части на поліпшення самого господарства, себ-то на обниження цін продуктів, а в части на задоволення всіляких потреб населення — на народню просвіту, лічнічі справи, комунікаційні шляхи і т. д.

Таке воно »суспільне вжиткованне« землі.

А що-ж означає »приватно-робоче вжиткованне«? І чому воно не називаєсь просто приватним, тільки »приватно-робочим«?

Відповідь коротка. Коли земля віддаєть ся до вжитковання окремій особі, або окремій сімї, або, врешті, окремій спілці хліборобів, бажаючих вести господарку спільно, на спілкових основах, то тут перед нами справа приватна, а не суспільна: всі вони ведуть роботу на свою власну відвічальність і для власної користи, — з

їх розходами й доходами суспільність не має нічого спільного. Суспільність і закон домагаються тільки одного: аби всі сі особи обходилися без наємних робітників та обрабляли землю своєю особистою працею. Ось тому-то таке вжиткованне землі називають не просто »приватним«, але »приватно-робочим«.

Чи добре й слушно обміркували все те соціалісти-революціонери, чи ні — рішайте самі; але поки будете рішати, зверніть свою увагу ще на одну обставину, яка знаходить ся в безпосереднім відношенню до приватно-робочого вжитковання землі.

Заходить питання, після якого рахунку буде призначувати ся земля до приватно-робочого вжитковання?

Розуміється, годі випрацювати одну спільну міру для цілої Росії, годі сказати: на кожную душу обох полів припадає стільки а стільки десятин землі — і скінчена справа! Се був-би рахунок і нерозумний, і несправедливий. Росія велика; землі в ній неоднаково плодovitі, неоднаково видатні, неоднаково пригожі до управи; а потім теж для ріжного рода господарки вимагається теж і ріжна скількість землі: одна міра для хлібороба, друга — для садівника, третя — для огородника. З сього слідує, що питання про величину наділів мусить рішати ся на місці, вибранцями громад, волостей, губерній і областей відповідно до видатности землі, роду господарки і т. д.

Одначе чи можуть вибранці рішати сю справу, не оглядаючи ся ні на який-небудь закон,

однаковий для цілого краю, для всіх його жителів? Розуміється, що ні.

Коли вибранці громади або волости, губернії або області візьмуться вивчати розміри наділів для населення своїх округів діяльності, то вони обов'язані твердо пам'ятати, що, після закону, на кожну людину може припасти тільки така кількість землі, яку він буде в спроможності обробити сам особисто, працею рук своїх, без помочі наємних робітників, себ-то наймитів; більше понад те ніхто не має права дістати; винятки від цього правила допускаються тільки на випадок особливо-некорисного складу сім'ї (перевага нездібних до праці членів сім'ї над робітниками), або часового браку (убутку) робочої сили.

І так, проект закону соціалістів-революціонерів установає найвищу міру земельного наділу, яку називає робочою нормою; норма, по нашому, се й значить встановлена законом міра; а »робочою« названа вона тому, що обчислюється їй після праці: скільки здорова людина зможе обробити землі своїми силами, з'уживши на се в цілості свій робочий час, стільки вона й має права дістати її для свого вжитку.

Ну, але припустім, що через недостаток землі або з якої іншої причини, громада або союз громад не зможе заспокоїти всіх членів та обділити їх після робочої норми. Щож тоді робити? Після якої міри розділювати тепер землю?

На се земельний закон соціалістів-революціонерів відповідає так:

Наділ повинен бути що найменше такий, щоби дохід з нього міг покрити всі конечно потрібні розходи робітника, розходи на здорову хату й здоровий харч, розходи на піддержання та поліпшення господарки, розходи на заплату податків і т. д. Те-ж саме правило має знаходити приміненнє також і при наділюванні землею цілої сімї: дохід з наділу для цілої сімї має забезпечити здорове, достатнє життє всім членам сеї сімї. (Основою обчислення є число ротів).

Така то найнизша міра наділу: як що хто захоче дістати її цілу, то відмовити йому сього не можна — від сього-ж вона й є найнизшою або, як сказано в законі, з'уживною (консумційною) нормою. А з'уживною названа вона тому, що тут величина наділу обчислюється після того доходу, який буде потрібний на покриттє всіх необхідних потреб робітника або робітничої сімї (від слова з'уживати себ-то видавати на піддержання життє).

V.

ЧИ ТРЕБА БУДЕ ПЛАТИТИ ЗА ВЖИТКОВАННЄ ЗЕМЛІ?

Після нового земельного закона соціялістів-революціонерів уся земля — і монастирська, і царської родини (фамілії), і кабінетна, і приналежна до державного скарбу (себ-то казьонна), і навіть така, що знаходить ся в приватнім посіданню — має стати добром цілого народу.

Дуже гарно. Алеж посідачами землі являються тепер не тільки поміщики й земельні глитаї, але й самі селяне. Що-ж значить ся, і в них відберуть землю? Сього, скажете ви, ніколи не буде: мужик не віддасть ані землі, яку дістав як наділ (при визволенню з кріпацтва), ані тим більше тої, яку він сам собі купив за свій криваво зароблений гріш!

Не лякаймо ся слів, а ліпше розгляньмо ся розважно в сім страшнім на око питанню відносно »відібрання« селянської землі.

Наше робоче селянство — не говорю вже про безземельних! — майже ціле без винятку малоземельне; у мужика — чи він на громадській землі, чи на своїй власній загороді — землі, і наділової і купленої, так мало, що жити з неї він не може: недосипає, недоїдає, кінців з кінцями, себ-то доходів з землі з розходами на життя ніяким чином до купи звести не може, залазить в довги, нужді своїй кінця-краю не бачить. Що йому з того, що він — власник, коли з тої своєї власности він тільки що ледви-ледви дихає? Річ ясна, що в такого мужика — а таких міліони! — ніхто нічого відбирати не буде: йому не тільки оставлять до вжитковання його наділ і ту мізерну землю, яку він купив за наскладані літами гроші, але ще й добавлять який там зайвий шматок; адже-ж, після нового закона, в ужиткованню в нього повинно бути не менше, як становить з'уживна норма! Що-ж відбирати в нього, коли йому ще й до з'уживної норми багато недостає? Полишаєть ся, значить ся, рішити —

що ліпше: чи величати себе власником та жити в нужді й у довгах, чи навпаки користувати ся добром цілого народу та жити без нужди й без довгів? Не думаю, щоби хто-небудь вибрав те перше.

Инша справа — многоземельні мужики. Одначе, по перше, їх в Росії не так то й багато. А, по друге, ось що: коли мужик тримає наймитів, користується чужою працею, то се вже не робочий селянин, тільки сільський глитай, або хоче таким стати ся. А з «глитайською» землею так само, як з землею поміщицькою або кабінетською, цяцькати ся нема що. Самі селяне се добре розуміють: «хай буде й так, що чоловік, кажуть вони, і не доїдав і не допивав, аби тільки докупити собі десятин 50—100; одначе пощо він їх купив, коли сам він цілу ту землю обробити не зможе? Хиба на те, аби змусити других працювати на себе. Так що-ж тут багато й балакати?» І справді так, нема тут що «балакати»; доведеть ся відбирати землю від усіх, у кого її більше, чим дозволяєть ся після «нового закона»; оставлять тільки те, що належить ся після робочої міри, а все, що лишить ся понад сю міру — відберуть для тих, кому землі недостає. «Новий земельний закон» зміряє головним чином до того, аби ввести в Росії «зрівнання» в земельнім господарстві. А де відбуваєть ся зрівнання, там, розумієть ся само собою, на тисячу задоволених знайдуть ся дві-три душі невдоволені, для яких, річ зрозуміла, буде дуже не в смак розставати ся зі своїм добром в користь тих, що дійсно потребують. Алеж-бо

новий закон не ситими піклується, тільки голодними — придавленими працею не під силу, недосипаючими, недоїдаючими!..

Після всего того, що було сказано висше, остається поставити ще одно важне питання: добре, але під якими-ж умовами будуть віддавати ся землі до вжитковання? Чи доведеть ся платити за се що-небудь? Або чи, може бути, треба буде поносити за землю які-небудь податки?

У відповідь на се питання «новий земельний закон» каже ось що:

«За віддачу землі в приватно-робоче вжитковання не вільно побирати ніякої оплати, анї під видом аренди, анї під видом ґрунтового податку».

Інакше кажучи: кожен, хто дістане в ужитковання землю для оброблювання її своєю працею, не буде за се нічого платити — анї ґрунтового податку, анї арендного чиншу, бо вжитковання землі має бути безплатне.

Одначе той сам закон робить дальше таке застереження:

«Оподаткованню можуть підлягати тільки надвижки в доходах з землі понад прийату норму або надзвичайні доходи, які мають свою основу в особливих прикметах землі або в інших причинах більшої видатности даного наділу.

Можна-би подумати, що новий закон заставляє тут якусь лапку, і що за вжитковане землі доведеть ся, врешті решт, таки щось комусь виплачувати.

Розгляньмо, чи справді воно так.

Не забувайте, перш усього, що земля потрібна людям не тільки для оброблювання, але також і для всіляких будівель.

Візьмім наприклад, такий випадок. Фабрикант дістає великий шматок землі та будує на ній фабрику, в якій працює в його користь двітри тисячі наємних робітників. Що-ж, чи може віддати йому безплатно сей шматок землі? Ні, неможливо допустити до такої несправедливості: він обов'язаний платити за вжиткованне надвижки доходів з народнього добра — з землі.

Ледви чи й треба додавати, що чинш аренди за всі такі надвижки вплине до кас місцевих самоуправ, а ті вже з'ужиять його на потреби місцевого населення, а перш усього, розумієть ся, на потреби найбільше вбогої його частини.

Бувають одначе ще й иньші випадки, коли по справедливості доведеть ся наложити податок на деякі шматки землі.

Хто не знає того, що доходи з землі бувають різні? А ся різниця походить від таких, наприклад, обставин.

Ось два шматки землі. Вони величиною собі рівні. На їх обробленне з'ужито однакову кількість і праці, і грошей (скажім, на уліпшенне). А тимчасом один шматок родить більше, як другий, і значить ся, приносить більше доходу. А чому так? Розумієть ся, се так тому, що один з них уже з природи, сам від себе, більше родючий, — а, значить ся, і більше видатний від другого.

Ось два інші шматки землі. Вони теж величиною собі рівні. На оброблення їх з'ужито однакову скількість праці й грошей. Вони й однаково з природи родючі. Одначе один з них лежить поруч залізниці, а другий — в глухій закутині, забитій від світу дошками. В отсім однім ціла ріжниця поміж ними; і от, завдяки власне сій ріжниці, шматок, що знаходить ся поруч залізничої лінії, цінить ся дорожше від того, який положений далеко від залізничого шляху. А чому? А тільки тому, що близькість до залізниці робить перевіз продуктів сільського господарства дешевшим і таким чином підносить доходи з землі, хоч вона не більше родюча, як инша, положена дальше.

Ви бачите, що в обох приведених тут випадках ріжниця доходів з земельних шматків залежить не від праці і не від грошових вкладів тої особи, яка вжиткує сї шматки: в однім випадку зробила землю більше дохідною сама природа, в другім — всі ті, що закладали залізничі шини, будували вагони, ставили залізничі будинки і т. д., і т. д. А коли воно так, то я позволю собі запитати ся: чи се справедливо, щоби надвижковим доходом з землі користував ся чоловік, який, як-то кажуть, і вусом не моргнув для одержання свого висшого доходу? Чи се справедливо, щоби те, що сотворила сама природа та праця багатих людей, мандрувало в кишеню одного чоловіка? Ну, а коли се несправедливо, то треба зробити так, щоби надвижковий дохід, якого сам обробляючий землю ні душею, ні тілом не

завинив, а тим самим і на нього не заслужив, —
щоби отже такий дохід в цілості переходив до
до розпорядимости »органів самоуправи«, які й
з'ужиткують його на потреби населення.

Так ось про якого рода »наложенне подат-
ку« говорить земельний закон соціалістів-рево-
люціонерів. Ніякої тут лапки нема тай бути не
може !...

VI.

ЩО ДАЄ РОБОЧОМУ НАРОДОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗЕМЛІ?

Нові земельні порядки, про які тут була
мова, прийнято називати соціалізацією зе-
млі.

Слово соціалізація можна перекласти на
українську мову словом усупільнення: коли що-
небудь стає добром цілої суспільности, то се й
буде усупільнення землі, переміну її в су-
спільне, всенародне добро.

Ми, соціалісти-революціонери, думаємо, що
робоче селянство тоді тільки й відітхне свободній-
ше, коли в нас буде заведена соціалізація зе-
млі: всяке інше рішення земельного
питання ні до чого путнього не доведе.
Коли се правда, то не завадить ще раз зазначити
коротко, що дасть робочому народови соціаліза-
ція землі, від чого вона його раз на завсїди ви-
бавить.

В 1905. році відбув ся в Москві з'їзд селянського союзу. Пішли балачки про землю. Забалакали й про соціалізацію землі. Одні доказували, що в ній — ціле спасення мужика. Другі, навпаки, твердили, що соціалізація землі — се пуста, невивопнима вигадка: землі, мовляв, у нас в Росії мало, і як що передати її всю в цілости селянам, то на кожную душу припаде не більше як одна десятина, а з одної десятини мовляв, не збагатієш. Тоді підняв ся один селянин і відповів на те так: »Нічого, нам вистане. Ви рахуйте ліпше на инший спосіб: наприклад, селяне одну частину обрабляють на своїй землі, другу — на виарендованій, а третю на панських економіях. Треба передати селянам усі ті три частини. Більше понад те, скільки є землі, ми не домагаємо ся«.

І сей селянин, очевидно, зрозумів суть соціалізації землі сто раз ліпше, чим розуміли її всі ті, що повставали на з'їзді проти соціалізації.

В самій річи. Ви памятаєте, розумієть ся, до чого зводить ся положення сучасного робочого селянина? Земля не дає йому часто навіть такого заробітку, який він діставав-би, коли-би зівсім не мав землі, тільки працював-би де-небудь на боці як наймит. Можна сміло сказати, що поміщик і глитаї, який тримає в своїх руках просторі землі, відбирають від селянина більше як половину тих плодів, які він власною працею добуває з землі. Куди-ж, заходить питання, дівають ся ці страчені для селянина плоди землі? На заплату аренди за землю, яку він арендує від великого

землевласника. При соціалізації землі сього не буде. При соціалізації землі не буде більше арендного визиску, і ціла вартість того плоду, який тепер іде в користь великого землевласника, останеться в мужика.

Пригадайте собі ще одно. Мужик часто хотів-би приарендувати собі в поміщика ще там який зайвий шматок землі, але він не може. А чому-ж він не може? Розуміється, не тому, що на оброблення сього шматка не вистане йому часу, — нічого подібного! А просто тому, що поміщик не хоче давати мужикови в аренду цілої своєї землі: се для нього некорисно; він воліє оставити частину землі в себе та сказати мужикови так: я, мовляв, віддам тобі в ужиткованне одну десятину, а ти мені за се відробиш — з'ореш, засієш тай збереш — цілих дві, а може й три десятини. Гарний собі рахуночок, — не правда? А вже при соціалізації землі не буде кому робити такі павучі рахунки: як що не буде панських економій, то не буде до кого йти на відробітки, не стане й відробітного визиску.

От і виходить таке, що селянин, який говорив на московськiм з'їзді, справді влучно оцінив значінне соціалізації землі; він зрозумів, що річ не тільки в тім, щоби прибавити селянинові ще там яку зайву десятину — хоч і се важне, розуміється! — а в тім, щоби дати йому до вжитку «всі три частини», себ-то землю і з наділу, і з аренди, і з відробітків. Коли, мовляв, се станеться, — а станеться воно тільки при соціалізації землі, — тоді мужик вибавиться від аренд-

ного й відробітнього визиску, тоді він буде мати в себе в руках увесь повний витвір своєї праці: все, що він напрацює, все при ній і полишить ся.

А потім не треба забувати на ще одну немаловажну обставину.

Адже-ж сучасний селянин — се неначе невільник землі, і хиба тільки на сміх можна величати його »свобідним хліборобом«. Який-же він свободний хлібороб, коли він на ціле своє життя прикований до свого нікчемного наділу нуждою, працею не під силу, журбою та страхом, що буде завтра, і не має в нього сил порвати сі кайдани. Як покинути свій з'остогиділий куток, де з кожним днем що-раз важше й важше дихати? Куди звернути ся? Хиба-ж не всюди такі-ж самі з'остогиділі кутки та міцні кайдани? А втікнеш, в погоні за чимсь ліпшим, то, чого доброго, ще в гірше залізеш... І остається »свобідний хлібороб« по давньому в неволі в своїй землі — лихословить її, замучену, обезсилену, а відірвати ся не може. Разом з соціалізацією землі також і сей тягар спаде мужикови з пліч: не гірка неволя, а його добра воля й свободне бажання буде прив'язувати його до того, або іншого місця.

Отсі всі переміни, які внесе в життя соціалізація землі, піднимуть господарку мужика, поліпшать його долю. А коли вже село прийде дещо до себе та заживе бодай хоч трохи зносно, тоді й міському робітникови стане лекше дихати. Що за причина сього — не так-то й важко зрозуміти.

З'убожіле, зруйноване село викидає на робочий ринок тисячі людей, що потребують заробітку. Бездомні, виголоднілі втікають вони з села в місто, де й без них чимало безробітних. Але вони все сунуть тай сунуть. Число безробітних зростає. Від охочих поступити на фабрику або завод і обігнати ся годі. А хазяїни заводів, фабрик і промислів, розумієть ся, раді з того напливу «сїраків» з села: через них і ціна праці спадає, — хіба-ж багато треба мужикови, аби тільки ніг не протягнути? — а хазяйська рука натискає на горло робітника все міцнійше й міцнійше, бо не має в хазяїна страху, що лишить ся без робітників: одні погрозять, погрозять тай підуть геть, а на їх місце зараз-же збіжать ся охочі наймати ся — двічі, тричі стільки, як треба.

Чи можливе що-небудь таке тоді, коли зникне земельний голод, зникне арендний і відробітній визиск, зникне все те, що жене тепер з'убожілого мужика в місто — до фабрики або заводу, до промислових заведень?

Ні, коли земля стане добром цілого народу, тоді примусовий нахід «сїраків» на міста не тільки зменшить ся, але можливо, що й зовсім перепинить ся: «сїраки» вернуть ся тоді назад до покиненої ними землі. А се зменшення числа безробітних, сей відворотний похід з міста в село змусить «хазяїнів» трошки присмирніти: заробітна плата піднесеть ся, положення робітників стане міцнійшим. Соціалізація землі вийде на добро міським робітникам ще й иншим шляхом. А як іменно — зараз побачимо.

Від давна відомо, що наш фабрично-заводський промисл розвивається пиняво — все з підмогою привілеїв і грошових запомог від правительства. І се зрозуміло чому. Хто є головним покупцем всіляких товарів, витворюваних на фабриках і заводах? Розуміється, що робочий народ; а в нас перш усього селяне, бо ж їх біля сто мільйонів душ. Одначе селяне тепер бідні, купувати вони багато не можуть, хоч і недостає їм багато: їх «покупна сила» слаба — через брак гроша, через нужду безмірну слаба.

Припустім, що добробут селян підніметься, — а при соціалізації землі він не може не піднятися, — тоді підніметься теж і їх «покупна сила», тоді зросте в нас і число покупців. Мужики, ставши заможнішими, будуть домагати ся далеко більше всіляких товарів, чим питають за ними тепер; заводи, фабрики і різні промислові підприємства стануть працювати повною парою, меткійше як досі; доведеться збільшувати їх число, доведеться маленькі промислові заведення перемінити в великі; доведеться шукати для них свіжих робітників. Попит на робочі руки зростає, — зростає й ціна праці, і самопевність робітників. А чей-же бодрий дух робітника — се велика сила в боротьбі з капіталістами!...

Таким чином, ми можемо по справедливости сказати, що соціалізація землі необхідна для цілого робочого народу — і для селян, і для робітників.

Потрібна вона не тільки, як шлях до достатного життя, але й як забороло народньої волі.

На перший погляд воно неначе й не зовсім зрозуміло, яким чином соціалізація землі може служити справі народньої свободи; а тимчасом так воно справді й є, і ось чому.

Хто се такі в нас великі землевласники? Здебільшого, поміщики-шляхтичі. Живуть вони з доходів з землі. Богато з них цілими літами й носа не показують в своїх маєтках, але доходи з них вони дістають та опливають в достатках і живуть собі розкішно в столицях, у великих містах Росії, в чужих краях. Всі ті пани—з малими винятками — привязані до старих часів цілим своїм серцем, ненавидять цілою душею ті новости, які мають вийти на добро робочого народу, а найбільше вже ненавидять вони ту саму «волю», за яку десять літ тому назад так по геройськи боролася свідомо й робоча Росія. Тай справді на якого біса їм тих новостей, коли вони почувають себе прегарно й при старих порядках? До чого здали ся їм якісь-там всілякі вольности, коли їм і тепер вільно жити для власної розкоші та поступати після правила «не перешкадай моїй натурі»? Вони дуже добре знають, що новости й вольности, за які йшла в нас боротьба, підріжуть в корінні їх теперішнє щасливе становище — відберуть від них і багатство, і власть, і славу. Тому то поміщики-шляхта й заступають ся за старими порядками проти порядків нових; тому то цар з міністрами та губернаторами, яким би хотіло ся задержати робочу Росію й на далі в злиднях, темноті й неволі, так приятелюють з великими землевласниками, опи-

рають ся на їх силі. А сила ся не тільки погубна, але ще й злобна. Треба вирвати їй зпід ніг опору.

А опираєть ся вона на своїх великих маєтках.

Коли настане соціалізація землі, тоді не стане сих великих маєтків, тоді загине, значить ся і та злобна й погубна сила, яка лежить колодою на шляху визволення та обнови Росії.

VII.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗЕМЛІ І СОЦІАЛІЗМ.

І так:

Соціалізація землі — ось суцний спосіб, здатний покласти край тій безпросвітній нужді, від якої нидіє тепер наше робоче селянство. Всі інші способи не доведуть до нічого путнього та й довести не можуть. І тому треба нам з усієї сили добивати ся тих земельних порядків, про які тут була мова; треба, не покладаючи своїх рук, бороти ся за соціалізацію землі, бо в ній і тільки в ній ціле спасенне села. Затямте собі се міцно і раз на завсїди!..

Чи можна одначе твердити, що соціалізація землі — се якесь чудотворне зілля, яке вилічить робоче селянство від усіх його недуг, вибавить село від усякого рода хижаків і гнобителів та зробить з нього рай на землі?

Нї, так твердити не можна, і ось чому.

По перше: з одною землею далеко не зайдеш; нові земельні порядки без глибоких перемін

в цілім укладі нашого життя, наприклад, в справі управи країною, установлення податків, призначування грошей на всілякі суспільні потреби і т.д. — справдешньої користи принести не можуть: вони так само, як нове вино, — яке й бордюгів нових потребує.

А по друге: адже-ж неважко з гори відгадати, від чого соціалізація землі селян не вибавить тай вибавити не в силі.

І при соціалізації землі буде робочий народ потребувати позичок для зміцнення та поліпшення свого господарства. На скільки державний скарб і органи місцевої самоуправи не з'уміють задовольнити сеї потреби робочого селянства, на стільки воно й на далі останеться в сітях лихварів, що позичають гроші за високі проценти.

Правда, земля тоді буде »визволена з під власности«, як говорив селянин на московськім з'їзді. Значить ся, визискувати мужика землею і при допомозі землі ніхто вже тоді не зможе.

Але-ж бо лихварі з тісно набитою кишенею та цілий їх лихварський нарибок чейже лишить ся? Лишить ся, значить ся, і той рабунок, який називається позичкою на застав, позичкою на проценти, установлені самим лихварем.

Дальше. І при соціалізації землі доведеться робочому селянству мати до діла з купцями та всякими торговельними посередниками, доведеться купувати в них всілякі товари, доведеться продавати їм рільнічі витвори. А на скільки всяка торгівля та всяке посередництво в обміні товарів звязані тісно з обманом, з визиском ро-

бочого народу, на стільки, значить ся, сей визиск і обман остануть ся і при нових земельних порядках.

Тут, в справі обмана й визиску, купцям і торговцям прийдуть на поміч промисловці, — особливо ті, що загніздили ся зі своїми підприємствами біля сіл і закупають у селян, припустім, буряки, бараболю або які-там інші сирі витвори землі. Нічого й казати, що при такого рода закупах справа без обманства, мантийства й визиску зі сторони панів фабрикантів не обійдеться ся.

Одним словом: соціалізація землі всіх кайдан з села не здійме та робочого селянства від купців, фабрикантів, посередників і лихварів не вибавить.

Всі кайдани спадуть і з села, і з міста, всякого рода хижацтво, визиск, обманство й рабівництво щезне тільки тоді, коли настануть дні соціалізму. А соціалізм і соціалізація землі — се зовсім не одно й те саме: перемішувати їх зі собою не треба. В чім тут лежить різниця, і яке значінне має соціалізація землі для соціалізму — се власне я попробую пояснити на остаток.

Ніякого господарства — ні фабричного, ні заводського, ні промислового, ні сільського — не можна вести без землі, без будинків, без робітень, машин, грошового капіталу і т. д. Всі ці потрібні до кожньої господарки предмети називають ся по вченому, засобами й знарядями витворчости або продукції. Земля, робітні, машини, інструменти і т. д., — се є, значить ся, засоби і знаряди витворчости або продукції,

бо при їх помочі люде витворюють або продукують всілякі фабричні й заводські товари, промислові й рільничі продукти.

Тепер усі засоби й знаряди продукції, — себто і земля, і фабричні будинки, і машини, і грошеві капітали і т. и. — становлять приватну власність окремих людей.

За днів соціалізму приватних власників над засобами й знарядями продукції зовсім не буде; тоді всі землі, фабрики, машини, грошеві капітали і т. и. стануть добром цілого народу, тоді »засоби й знаряди продукції« будуть у суспільнені.

Тепер робота, потрібна до виробу всіляких товарів та до добуття промислових і рільничо-господарських продуктів, — ціла ся робота ведеться розкинено й без порядку в окремих приватних господарствах, тут одинцем, там при помочі наємних робітників.

За днів соціалізму всяке господарство — і фабрично-заводське і рільниче буде поставлене на широких спілкових основах, а вести будуть його спільно при помочі удосконалених знарядів і машин. Тоді, значить ся, і сама продукція буде у суспільнена.

Тепер необхідні для кожної людини предмети — от, скажім, одежа, обуве, харч, топливо і т. и. — становлять приватну власність фабрикантів, заводчиків, промисловців, землевласників, які й пускають їх у продажу.

За днів соціалізму все, що робочий народ буде витворювати або продукувати в належних до

нього фабриках, заводах і економіях, все те буде вважати ся його-ж таки добром: тоді, значить ся, будуть усуспільнені також і продукти всенародньої праці.

Таким чином, на питаннє, в чім лежить суть соціалізму, ми можемо відповісти так:

Усуспільнене засобів і знарядів продукції, усуспільнення самої продукції та усуспільнення предметів, потрібних кожному до здорового й розумного життя, — отсе й є, по своїй сути, соціалізм.

Тепер ви бачите, що соціалізм і соціалізація землі в самій річі не одно й те само. При соціалізмі добром цілого народу будуть всі засоби й знаряди продукції, себ-то і земля, і фабрики, і заводи, і промислові підприємства, і машини і т. и. Тимчасом при соціалізації землі всенароднім добром стає тільки одна земля. А потім ще: при соціалізмі ціле народнє господарство — і фабрично-заводські підприємства, і промислова робота, і рільничо-господарська праця будуть вести ся великими гуртками робітників, спільно, після одного широкого пляну, при помочі ліпших знарядів і машин; тимчасом при соціалізації землі рільничо-господарські заняття й роботи можуть вести, як ми се вже знаємо, також і окремі особи, і окремі сім'ї, і невеличкі товариства — кожен на свою руку, на свою відвічальність і на свою користь. Нарешті, при соціалізмі продукти сільсько-господарської промисловости будуть вважати ся добром цілої країни; а тимчасом при соціалізації землі

продукти сі будуть належати до тих осіб, які їх своєю працею витворили і тому сі особи можуть їх або самі з'ужити, або пустити їх в продаж.

Повторяю: різниця поміж соціалізмом і соціалізацією землі велика, змішувати їх зі собою ніяким чином не можна. Одначе мимо того, соціалізація землі — се перший, найважнійший ступінь на шляху до соціалізму.

Осудіть самі.

Соціалізм — се безперечно та красша будучність, до якої змагає цілий робочий народ — і робітники, і селяне, і «місто», і «село».

Ціла річ одначе в тім, що «місто» і «село» дійдуть до соціалізму різними шляхами.

В «місті», себ-то на фабриках і заводах, сама від себе приготовляється та частина соціалістичних порядків, яку ми висше назвали «усуспільненнем продукції»: фабрично-заводське господарство ведесть ся при допомозі машин і за посередництвом тисячів робітників, об'єднаних спільною працею. Коли самі фабрики й заводи з усім своїм добром перейдуть в руки робітників, коли всі засоби й знаряди фабрично-заводської продукції будуть усуспільнені, — тоді для «міста» настане царство соціалізму.

Інакше в сільськім хазяйстві. Тут, на «селі», ані засоби продукції, ані сама продукція поки-що не усуспільнені: земля поки-що — се приватна власність окремих осіб і родин, рільничо-господарські роботи — се їх приватна справа.

Коли настане соціалізація землі, тоді «село» поступить далеко вперед на стрічу соціалізму.

Адже-ж земля — се найважнійший зпоміж усіх засобів рільничо-господарської продукції. Після того, як вона буде усуспільнена, доведеться віддати в ужиткування цілого народу рільничо-господарські будинки, машини, знаряди і т. п. А потім ще останеться усуспільнити саму рільничо-господарську продукцію, — себ-то зробити так, щоби пільні та всякі інші хліборобські роботи провадила ціла громада, після спільного пляну, при допомозі удосконалених знарядів і машин. Коли все те здійсниться, тоді й «село» увійде до царства соціалізму, — хоч і іншим шляхом, як «місто», але всеж-таки до нього дійде та заживе зовсім інакше, на новий, справедливий, гарний лад...

Вийшли з друку такі книжки:

- М. ДРАГОМАНІВ — Чудацькі думки про українську національну справу.
- М. ДРАГОМАНІВ — Листи на наддніпрянську Україну.
- М. ЗАЛІЗНЯК — Самостійна Україна — несоціалістичне гасло?
- М. ЗАЛІЗНЯК — Українці, Росія й війна.
- М. ЛОЗИНСЬКИЙ — Українська Галичина окремий коронний край!
- М. МИХАЙЛЕНКО — Національне питанє в Росії й війна.
- М. МИХАЙЛЕНКО — Росія й Україна.
- М. МИХАЙЛЕНКО — «Визвольні маніфести» російського уряду в теперішній війні.
- Ю. РУЧКА — Російські соціалісти й теперішня війна.
-
- М. БОРИСОВ — Соціалізм і проблема національної автономії.
- Х. ЖИТЛОВСЬКИЙ — Соціалізм і національне питанє.
- К. КАВТСЬКИЙ — Національність й інтернаціональність.

К. КАВТСЬКИЙ — Національна держава, імперіялістична держава й союз держав. Переклад з німецького з додатком: Д. СМЕТАНКА — Соціалізм, завойовницька політика, патріотизм і націоналізм.

Л. КУЛЬЧИЦЬКИЙ — Федералізм і соціалістична політика.

К. ЛЯЙТНЕР — Імперіялізм московського народу.

В. ЛІБКНЕХТ — Чи Європа має скозачіти?

Е. ПЕРНЕРСТОРФЕР — Про новітній націоналізм.

К. РЕННЕР — Національна справа, інтернаціоналізм, імперіялізм і соціалізм.

К. РЕННЕР — Нація, як правна ідея й інтернаціонал.

К. РЕННЕР — Проблеми сходу.

Н. АНДРЕЄВ — Початки релігії.

А. БАХ — Економічні нариси.

А. БАХ — Цар — Голод.

Боротьба за землю і волю в Росії.

Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Як мужик став довжником у всіх.

Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Казка про несправедного царя.

Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Казка про солдатську душу

М. ДРАГОМАНІВ — Віра і громадські справи.

М. ДРАГОМАНІВ — Рай і поступ.

М. ДРАГОМАНІВ — Оповідання про заздрих богів.

С. ДІКШТАЙН — Хто з чого живе?

- ДИКИИ — Які мають бути земельні порядки в Росії.
ДИКИЙ — Самодержавство й народоправство.
Ф. ЛЯССАЛЬ — Програма робітників.
Ф. ЛЯССАЛЬ — Про суть конституції.
О. НАЗРУК — Що се є: суспільні кляси, боротьба кляс, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація.
В. РЮМИНСЬКИЙ — Повстане селян в Англії.
Чи є тепер панщина?
В. ШВАЧКА — Чому позичали віру?

В німецькій мові вийшли:

- G. RUCZKA — Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.
G. RUCZKA — Die französischen Sozialisten und der Krieg.

В „Політичній Бібліотеці“ вийшли:

- Л. ВАСИЛЕНКО — Світова війна.
М. ДРАГОМАНІВ — Старі хартії вільности.
Ж. ЖОРЕС — Батьківщина і робітництво.
М. ЛОЗИНСЬКИЙ — Утворення українського коронного краю в Австрії.
О. НАЗРУК — Як називається наш рідний край і нарід?
С. ТОМАШІВСЬКИЙ: Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни.

1,32 (1986)

РЛ 1619

Друкують ся або готують ся до друку:

Національна справа й Партія Соціялістів-Революціонерів.

Галичина й її національне значінє для України.

Е. БЕРНШТАЙН — Інтернаціонал робітничої кляси й європейська війна.

І. СОКИРА — Хай Європа козачіє!

До уґрунтованя програми української соціалістичної партії.

М. ДРАГОМАНІВ — Про неволю віри.

М. ДРАГОМАНІВ — Швайцарська республіка.

Е. ВАНДЕРВЕЛЬД — Ідеалізм в марксізмі.

Л. ШИШКО — Оповіданя з московської історії.
Частини I—III.

Л. ШИШКО — Робочий нарід і державний лад.

Національна справа в Росії й як її поладити.

Як бороти ся за землю і волю.

Що таке свобода й як її добувати.

Від самодержавства до народоправства.

Панщина й її упадок в західній Європі.

Французька армія під час великої революції.

Славетні дні турецького війська.

В. ВИННИЧЕНКО — Боротьба (Оповіданє).

РЛ-~~1619~~
РЛ 1619

ДНКНІ

Які МАЮТЬ БУТИ...